

تاثیر کشت خالص و مخلوط بر میزان پروتئین خام یونجه (*Medicago sativa L.*) و بروموس تومنتلوس (*Bromus*)*tomentellus* Boiss) و برخی عناصر خاکسوسن براتی^{*}، مهدی بصیری^۱، محمد رضا وهابی^۲، محمد رضا مصدقی^۴ و مصطفی ترکش^۵

تاریخ دریافت: ۱۳۹۴/۰۹/۱۰ - تاریخ تصویب: ۱۳۹۵/۰۳/۲۶

چکیده

به منظور بررسی تاثیر کشت خالص و مخلوط بر میزان پروتئین خام یونجه (*Medicago sativa L.*) و بروموس تومنتلوس (*Bromus tomentellus* Boiss.) و نیتروژن کل، فسفر و پتاسیم قابل جذب خاک، آزمایشی مزرعه‌ای در قالب فاکتوریل و بر پایه طرح کاملاً تصادفی با ۵ تکرار انجام شد. تیمارها شامل کشت خالص و مخلوط، تراکم در سه سطح کم (۴ ردیف با فاصله ۷۰ سانتی‌متر)، متوسط (۸ ردیف با فاصله ۳۰ سانتی‌متر) و زیاد (۱۶ ردیف با فاصله ۱۴ سانتی‌متر) بودند. نتایج نشان داد که عملکرد پروتئین خام در کشت مخلوط نسبت به کشت خالص بروموس تومنتلوس افزایش داشت. همچنین با افزایش تراکم، درصد پروتئین گیاه هم در کشت خالص و هم در کشت مخلوط کاهش یافت. کشت خالص یونجه و کشت مخلوط حاصلخیزی خاک را افزایش داد که اهمیت بقولات علوفه‌ای در نگهداری کیفیت علوفه و حفظ حاصلخیزی خاک را تایید می‌نماید. با توجه به نتایج این تحقیق، کشت مخلوط یونجه و بروموس تومنتلوس در بهار با تراکم ۸ تایی و فاصله ردیف ۳۰ سانتی‌متری در دیم‌زارهای کم‌بازده شهرستان فریدون‌شهر و مناطق مشابه پیشنهاد می‌شود.

واژه‌های کلیدی: کشت خالص، کشت مخلوط، پروتئین خام، یونجه، بروموس تومنتلوس، نیتروژن کل، فسفر قابل جذب، پتاسیم قابل جذب

۱- دانشجوی دکتری علوم مرتع، دانشکده منابع طبیعی، دانشگاه صنعتی اصفهان
* نویسنده مسئول: s_barati@na.iut.ac.ir

۲- دانشیار دانشکده منابع طبیعی، دانشگاه صنعتی اصفهان

۳- استادیار دانشکده منابع طبیعی، دانشگاه صنعتی اصفهان

۴- استاد گروه خاکشناسی، دانشکده کشاورزی، دانشگاه صنعتی اصفهان

۵- استادیار دانشکده منابع طبیعی، دانشگاه صنعتی اصفهان

مقدمه

ماشک گل خوشه‌ای دارای بالاترین عملکرد پروتئین خام بود و کم‌ترین میزان عملکرد کل پروتئین نیز به کشت خالص ذرت اختصاص داشت (۱۱). وانگ و همکاران (۲۰۱۵)، در مطالعه کشت مخلوط ذرت (*Zea mays*) و گندم (*Triticum aestivum*) با باقلا (*Vicia faba*) به این نتیجه رسیدند که کشت مخلوط ذرت و باقلا و کشت مخلوط گندم و باقلا در مقایسه با تک‌کشتی و کشت تناوبی گونه‌ها محصول بیشتری تولید می‌کند و همچنین پایداری بسیاری از ویژگی‌های شیمیایی خاک مانند درصد ماده آلی، نیتروژن کل، فسفر و پتاسیم قابل دسترس، ظرفیت کاتیون تبادل و فعالیت‌های آنزیمی خاک را بیشتر حفظ می‌کند (۲۰).

گراس‌ها و لگوم‌ها گونه‌های غالب اکثر مراتع ایران می‌باشند و برای احیاء و علوفه‌کاری در عرصه‌های طبیعی، دارای اهمیت ویژه‌ای هستند. با توجه به اهمیت این گیاهان، گونه‌های یونجه (*M. sativa*) و بروموس تومنتلوس (*B. Tomentellus*) که دو گونه علوفه‌ای خوشخوراک از گندمیان و بقولات هستند برای این مطالعه انتخاب شدند. به‌طور کلی هدف از اجرای این تحقیق، بررسی میزان پروتئین خام در ریشه و اندام‌های هوایی یونجه و بروموس تومنتلوس بر اساس تراکم در شرایط کشت خالص و کشت مخلوط و همچنین مقایسه تاثیر نوع کاشت بر نیتروژن کل، فسفر و پتاسیم قابل جذب خاک می‌باشد.

مواد و روش‌ها

این مطالعه در ایستگاه تحقیقاتی اداره منابع طبیعی فریدون‌شهر (طول جغرافیایی $30^{\circ}4'30''$ شرقی و عرض جغرافیایی $27^{\circ}5'56''$ شمالی) در سال ۱۳۹۲ انجام شد. منطقه دارای ارتفاع متوسط ۲۵۵۰ متر از سطح دریا، میانگین دمای سالیانه ۵، حداقل مطلق دمای ۲۰- و حداکثر ۳۵/۵ درجه سانتی‌گراد و میانگین بارندگی سالیانه ۶۰۰ میلی‌متر در سال است. پراکندگی باران و برف در طول سال حداقل ۸ ماه و ذخیره برف منطقه تا شروع بارندگی سال دیگر ادامه می‌یابد. گونه‌های مورد استفاده شامل یونجه معمولی (*M. sativa*) رقم قره‌یونجه تهیه شده از اداره منابع طبیعی استان آذربایجان غربی و بروموس تومنتلوس (*B. tomentellus*) جمع‌آوری شده از مراتع پشتکوه فریدون‌شهر بودند.

امروزه در نظام‌های کشاورزی برای کاهش مصرف نهاده‌ها و جبران هزینه‌های رو به افزایش تولید، کاهش آثار زیست محیطی ناشی از مصرف بیش از حد مواد شیمیایی و حفظ حاصلخیزی خاک، اصلاح روش‌های مدیریتی با رویکرد توسعه کشت گیاهان علوفه‌ای به عنوان جایگزین کودهای شیمیایی رو به افزایش است (۸). از جمله روش‌ها در این زمینه، استفاده از کشت مخلوط گندمیان و بقولات می‌باشد.

کشت مخلوط یکی از روش‌های مهم در کشاورزی پایدار است که با اجرای آن می‌توان ضمن به‌کارگیری فناوری مدرن، از منابع زیست‌محیطی به صورت پایدار بهره‌برداری نمود. بهترین ویژگی نظام‌های کشت مخلوط افزایش تنوع بر حسب ساختار رویشگاه و گونه گیاهی می‌باشد، به‌طوری‌که نظام‌های کشت مخلوط بیشتر شبیه جوامع گیاهی طبیعی هستند (۱۲).

هدف از آزمایش‌های کشت مخلوط به‌ویژه مخلوط گندمیان و بقولات، افزایش عملکرد در واحد سطح، بهبود کیفیت محصول و حفظ حاصلخیزی خاک می‌باشد. شاخص‌های کیفیت خاک تحت تاثیر نوع و مقدار عناصری است که توسط گونه‌های گیاهی به خاک اضافه می‌شود از این رو بررسی عناصر موجود در خاک پس از کشت از لحاظ کیفیت علوفه و حفاظت خاک و مقایسه سرعت تجزیه‌پذیری نقش مهمی در معرفی گونه‌های گیاهی مناسب برای اصلاح مراتع دارد.

در بررسی کشت مخلوط ذرت (*Zea mays*) و لوبیا چشم بلبلی (*Vigna unguiculata*) توسط ابراهیم و همکاران (۲۰۰۶) مشخص شد که اثر نوع کشت بر غلظت پروتئین خام ذرت معنی‌دار بود و با افزایش نسبت کاشت لوبیا چشم بلبلی در کشت مخلوط غلظت پروتئین خام ذرت افزایش یافت. ذرت کشت شده به صورت خالص دارای کمترین غلظت پروتئین خام بود. تثبیت نیتروژن جوی توسط بقولات و انتقال آن به ذرت می‌تواند از دلایل افزایش پروتئین در کشت مخلوط نسبت به تک‌کشتی ذرت باشد (۱۰). جوانمرد و همکاران (۱۳۹۲) در مطالعه ارزیابی کیفیت علوفه در کشت مخلوط ذرت با برخی لگوم‌ها بیان کردند که عملکرد کل پروتئین خام علوفه بر اثر ترکیب ماشک گل خوشه‌ای (*Vicia villosa*) با ذرت (*Zea mays*) افزایش پیدا کرده است. کشت مخلوط ذرت با

انجام شد. همچنین به منظور مشخص شدن تاثیر یا عدم تاثیر گذاری نوع کاشت بر خصوصیات مورد مطالعه خاک، نمونه برداری به عنوان شاهد در فضاهای مجاور کشت (بدون کشت) انجام گردید.

در این مرحله از آزمایش فقط تیمار نوع کاشت مورد بررسی قرار گرفت و تاثیر تراکم به علت هزینه زیاد آزمایش مورد بررسی قرار نگرفت. اندازه گیری نیتروژن کل به روش کجلدال، فسفر قابل جذب به روش اولسن و پتاسیم قابل جذب با استات آمونیم مولار خنثی انجام گردید. تجزیه و تحلیل آماری داده ها با استفاده از نرم افزار SPSS نسخه ۲۱ انجام شد و جهت مقایسه میانگین ها، از آزمون LSD استفاده گردید.

نتایج

در شکل های ۱ تا ۵، کشت خالص یونجه با MM، کشت خالص بروموس تومنتلوس با BB، کشت مخلوط دو گونه با MB، زمین خارج از کشت (شاهد) با control و تراکم کم، متوسط و زیاد به ترتیب با d4، d8 و d16 نشان داده شده است.

درصد پروتئین در ریشه و اندام های هوایی یونجه و بروموس تومنتلوس

تجزیه واریانس داده ها نشان داد که اثر نوع کاشت و تراکم و اثر متقابل نوع کاشت × تراکم بر درصد پروتئین ریشه و اندام های هوایی دو گونه یونجه و بروموس تومنتلوس معنی دار است (جدول ۱).

مقایسه میانگین درصد پروتئین اندام های هوایی دو گونه یونجه و بروموس تحت تیمارهای کشت خالص و مخلوط در تراکم های کاشت ردیفی کم، متوسط و زیاد نشان داد که گونه یونجه در کشت خالص و تراکم ۴ ردیفی با مقدار ۲۳/۷۳ و در کشت مخلوط و در تراکم ۴ و ۸ ردیفی به ترتیب با مقادیر ۲۳/۲۲ و ۲۲/۲۳ دارای بالاترین درصد پروتئین می باشند. کمترین مقدار پروتئین مربوط به گونه بروموس تومنتلوس در کشت خالص و در تراکم ۱۶ ردیف با ۶/۲۵ درصد می باشد (شکل ۱).

در فروردین ماه سال ۱۳۹۲، اقدام به کاشت دو گونه یونجه و بروموس تومنتلوس به صورت کشت مخلوط و کشت خالص (به صورت کشت دیم و بدون تیمار کمکی) در کرت هایی با ابعاد ۲/۱×۳/۵ متر مربع گردید. آزمایش در قالب فاکتوریل و بر پایه طرح کاملاً تصادفی با ۵ تکرار انجام شد. تیمارها شامل کشت گونه های یونجه و بروموس تومنتلوس به صورت خالص و مخلوط، تراکم در سه سطح کم، متوسط و زیاد بود.

تعداد ردیف های کاشت در هر کرت، در تراکم کم ۴ ردیف با فاصله ۷۰ سانتی متر، تراکم متوسط ۸ ردیف با فاصله ۳۰ سانتی متر و تراکم زیاد ۱۶ ردیف با فاصله ۱۴ سانتی متر در نظر گرفته شد. کشت مخلوط به صورت یک ردیف در میان انجام شد. مقدار بذر لازم برای کاشت در هر ردیف با محاسبه وزن هزار دانه بذر از گونه های یونجه و بروموس تومنتلوس و با توجه به درجه خلوص و قوه نامیه بذر ها، به ترتیب ۳/۰۸ و ۶/۴۴ گرم در نظر گرفته شد. پس از رویش گیاهان و در طول دوره مطالعه، عملیات وجین علف های هرز انجام شد. در اوایل تیرماه ۱۳۹۳ اقدام به برداشت علوفه از کرت های مورد مطالعه گردید.

به منظور تعیین مقدار نیتروژن کل، در ۳ کرت از ۵ کرت هر تیمار (۳ تکرار) نمونه برداری انجام شد. به این ترتیب که در هر کرت ۸ پایه از هر گونه به طور تصادفی انتخاب گردید و از اندام های هوایی و ریشه گونه ها برداشت صورت گرفت. پس از مخلوط کردن پایه های برداشت شده از هر کرت، نمونه ها به آزمایشگاه منتقل شده و داخل آون با دمای ۷۰ درجه به مدت ۲۴ ساعت خشک گردیدند. سپس به طور کامل آسیاب شده و مقدار نیتروژن کل با استفاده از دستگاه کجلدال در ریشه و بخش هوایی گونه ها اندازه گیری شد. برای تعیین درصد پروتئین خام ریشه و بخش های هوایی گونه ها، مقدار نیتروژن کل در ضریب ۶/۲۵ ضرب و درصد پروتئین خام محاسبه گردید.

به منظور مقایسه تاثیر کشت خالص و مخلوط بر نیتروژن کل و فسفر و پتاسیم قابل جذب خاک نمونه برداری از پای بوته های یونجه و بروموس تومنتلوس در تراکم متوسط و در تیمارهای کشت خالص یونجه، کشت خالص بروموس تومنتلوس و کشت مخلوط یونجه و بروموس تومنتلوس با توجه به عمق ریشه دوانی بوته ها

جدول ۱- جدول تجزیه واریانس میزان پروتئین یونجه و بروموس تومنتلوس تحت تأثیر تیمارهای نوع کشت و تراکم

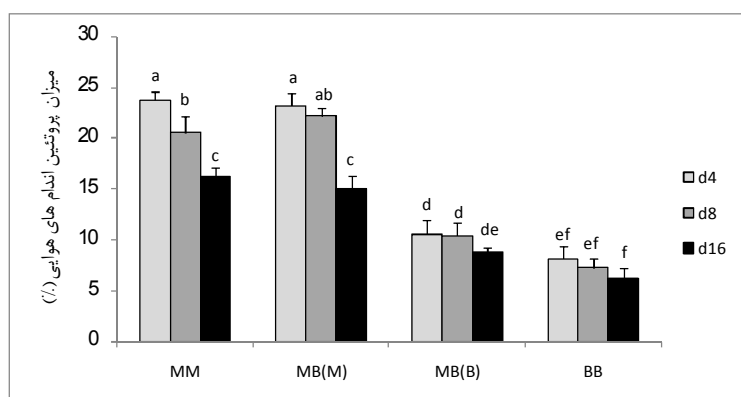
پروتئین ریشه (درصد)		پروتئین اندام‌های هوایی (درصد)		منابع تغییر
میانگین مربعات	درجه آزادی	میانگین مربعات	درجه آزادی	
۱۲۹/۷۵۶**	۳	۴۱۳/۷۲۲**	۳	نوع کشت
۲۶/۴۵۵**	۲	۷۵/۵۵۴**	۲	تراکم
۱/۸۵۷*	۶	۱۰/۸۹۸**	۶	نوع کشت × تراکم
۰/۶۸۴	۲۴	۱/۳۱۰	۲۴	خطا

*، ** به ترتیب معنی‌دار در سطح آماری ۰/۰۵ و ۰/۰۱.

تراکم نشان می‌دهد که میزان پروتئین بروموس تومنتلوس در کشت مخلوط (۹/۹۵ درصد) ۲۷/۵۳ درصد از مقدار پروتئین بروموس تومنتلوس در کشت خالص (۷/۲۱ درصد) بیشتر بوده است.

مقایسه میانگین‌ها نشان داد که صرف‌نظر از نوع کشت و گونه، با افزایش تراکم و تعداد ردیف‌های کشت درصد پروتئین بخش‌هوایی کاهش می‌یابد به‌طوری‌که مقادیر کمترین، متوسط و بیشترین پروتئین به ترتیب با ۱۵/۱۱، ۱۱/۵۷ و ۱۶/۴۲ درصد در تراکم‌های ۱۶، ۸ و ۴ ردیفی دیده می‌شوند.

نتایج نشان داد که میزان پروتئین اندام‌های هوایی یونجه در کشت خالص و مخلوط بدون در نظر گرفتن تراکم، دارای افزایش معنی‌داری نسبت به گونه بروموس تومنتلوس در کشت خالص و مخلوط است. به‌طوری‌که مقدار پروتئین یونجه در هر دو کشت خالص و مخلوط (به ترتیب ۲۰/۱۷ و ۲۰/۱۵ درصد) حدود ۵۰/۶۴ درصد از مقدار پروتئین بروموس تومنتلوس در کشت مخلوط (۹/۹۵ درصد) و ۶۴/۲۳ درصد از مقدار پروتئین بروموس تومنتلوس در کشت خالص (۷/۲۱ درصد) بیشتر است. مقایسه مقادیر پروتئین اندام‌های هوایی بروموس تومنتلوس در کشت خالص و مخلوط بدون در نظر گرفتن

شکل ۱- درصد پروتئین اندام‌های هوایی دو گونه یونجه و بروموس تومنتلوس در تیمارهای مختلف

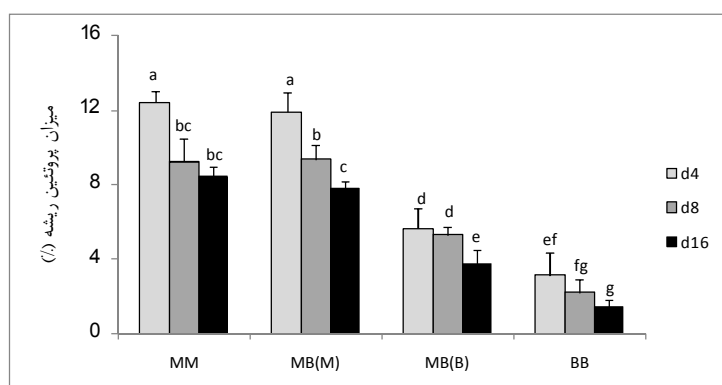
میزان پروتئین ریشه یونجه در کشت خالص و مخلوط بدون در نظر گرفتن تراکم، به‌طور معنی‌داری بیشتر از گونه بروموس تومنتلوس در کشت خالص و مخلوط است به‌طوری‌که مقدار پروتئین ریشه یونجه در هر دو کشت خالص و مخلوط (به ترتیب ۱۰/۰۳ و ۹/۶۹ درصد) حدود ۵۰ درصد از مقدار پروتئین بروموس تومنتلوس در کشت مخلوط (۴/۸۸ درصد) و ۷۷/۳۸ درصد از مقدار پروتئین بروموس تومنتلوس در کشت خالص (۲/۲۳ درصد) بیشتر است.

مقایسه میانگین درصد پروتئین ریشه یونجه و بروموس در کشت خالص و مخلوط و در تراکم‌های کم، متوسط و زیاد نشان داد که گونه یونجه در کشت خالص و مخلوط و در تراکم ۴ ردیفی به ترتیب با مقادیر ۱۲/۴۳ و ۱۱/۹۳ دارای بالاترین درصد پروتئین ریشه می‌باشد. کمترین مقدار پروتئین ریشه مربوط به گونه بروموس تومنتلوس در کشت خالص و در تراکم ۱۶ ردیف با ۱/۳۸ درصد می‌باشد (شکل ۲).

مقایسه شکل‌های (۱) و (۲) نشان می‌دهد که مقدار پروتئین در اندام‌های هوایی هر دو گونه یونجه و بروموس تومنتلوس بیشتر از ریشه آنها است. روند کاهش پروتئین نیز با افزایش تراکم، هم در اندام هوایی و هم در ریشه، در هر دو گونه مشاهده می‌شود. کاهش میزان پروتئین در گیاه با افزایش تراکم گیاهی به رقابت بین گیاهان در تراکم‌های بالاتر و در نتیجه ماده خشک کمتر به ازای هر گیاه و نیز اختصاص کمتر مواد فتوسنتزی به اندام‌های زایشی مربوط است. با افزایش تراکم، بهره‌برداری از منابع و شرایط محیطی کاهش یافته و درصد پروتئین گیاه کاهش یافته است.

مقایسه مقادیر پروتئین ریشه بروموس تومنتلوس در کشت خالص و مخلوط بدون در نظر گرفتن تراکم نشان می‌دهد که میزان پروتئین بروموس تومنتلوس در کشت مخلوط (۴/۸۸ درصد) ۵۴/۳۰ درصد از مقدار پروتئین بروموس تومنتلوس در کشت خالص (۲/۲۳ درصد) بیشتر بوده است.

مقایسه میانگین‌ها نشان داد که صرف‌نظر از نوع کشت و گونه، با افزایش تراکم و تعداد ردیف‌های کشت درصد پروتئین ریشه کاهش می‌یابد به‌طوری‌که مقادیر کمترین، متوسط و بیشترین پروتئین ریشه به ترتیب با ۵/۳۲، ۶/۵۲ و ۸/۲۸ درصد در تراکم‌های ۱۶، ۸ و ۴ ردیفی دیده می‌شوند.

شکل ۲- درصد پروتئین ریشه دو گونه یونجه و بروموس تومنتلوس در تیمارهای مختلف

مقایسه میانگین نیتروژن کل خاک تحت تیمارهای کشت خالص و مخلوط در تراکم متوسط نشان داد که تیمارهای کشت خالص و مخلوط یونجه به ترتیب با مقادیر ۹۳۶/۲۲ و ۹۳۸/۵۶ mg/kg دارای بالاترین مقدار نیتروژن کل خاک می‌باشند و بین مقادیر نیتروژن کل شاهد و کشت خالص بروموس تومنتلوس اختلاف معنی‌داری وجود ندارد (شکل ۳).

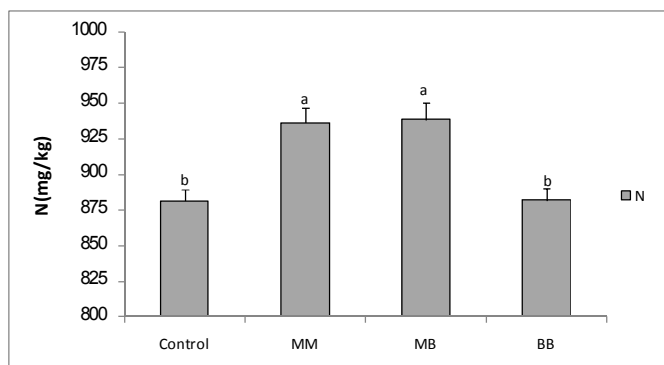
مقایسه میانگین فسفر قابل جذب خاک تحت تیمارهای کشت خالص و مخلوط در تراکم متوسط نشان داد که تیمارهای کشت خالص و مخلوط یونجه به ترتیب با مقادیر ۶/۰۱ و ۶/۴۹ mg/kg دارای بالاترین مقدار فسفر قابل جذب خاک می‌باشند و بین مقادیر فسفر قابل جذب شاهد و کشت خالص بروموس تومنتلوس اختلاف معنی‌داری وجود ندارد (شکل ۴).

میزان نیتروژن کل و فسفر و پتاسیم قابل جذب خاک تحت تیمارهای کشت خالص و مخلوط تجزیه واریانس داده‌ها نشان داد که اثر نوع کاشت بر میزان نیتروژن کل و فسفر و پتاسیم قابل جذب خاک معنی‌دار است (جدول ۲).

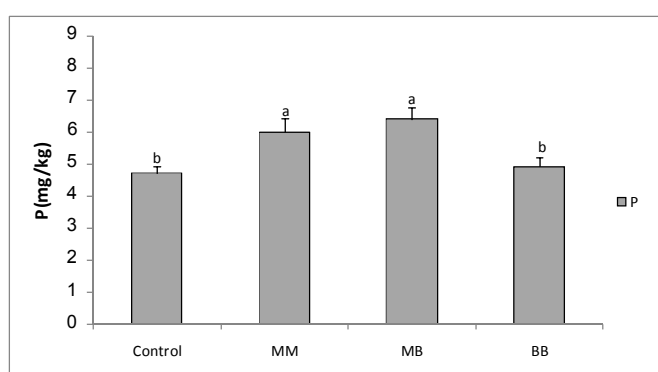
جدول ۲- جدول تجزیه واریانس مقایسه خصوصیات خاک تحت تاثیر تیمار نوع کشت

خصوصیات	مجموع مربعات	درجه آزادی	میانگین مربعات
نیتروژن کل (mg/kg)	۹۲۵۱/۱۳۱	۳	۳۰۸۳/۷۱۰**
فسفر قابل جذب (mg/kg)	۶/۵۱۶	۳	۲/۱۷۲**
پتاسیم قابل جذب (mg/kg)	۸۲۰/۹۳۵	۳	۲۷۳/۴۶۵**

** معنی‌دار در سطح آماری ۰.۰۱

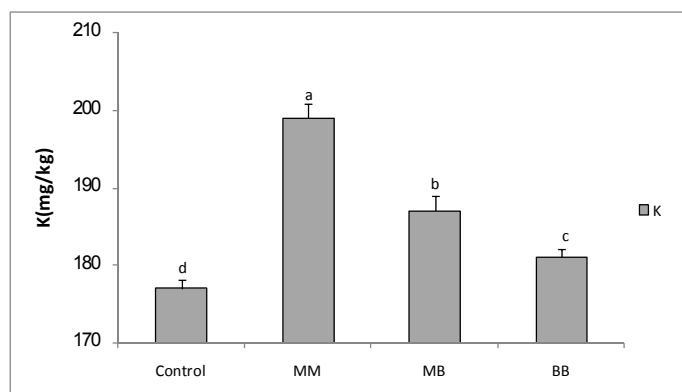
شکل ۳- میزان نیتروژن کل خاک در تیمار نوع کشت

شکل ۴- میزان فسفر قابل جذب خاک در تیمار نوع کشت

و تیمار شاهد با مقدار مقادیر ۱۷۷/۱۰ mg/kg به ترتیب دارای بیشترین و کمترین مقدار پتاسیم قابل جذب خاک می‌باشند (شکل ۵).

مقایسه میانگین پتاسیم قابل جذب خاک تحت تیمارهای کشت خالص و مخلوط در تراکم متوسط نشان داد که در تمامی تیمارهای کاشت، مقدار پتاسیم قابل جذب خاک نسبت به تیمار شاهد افزایش داشته است. تیمار کشت خالص یونجه با مقدار مقادیر ۱۹۹/۰۱ mg/kg

شکل ۵- میزان پتاسیم قابل جذب خاک در تیمار نوع کشت

بحث و نتیجه گیری

نتایج نشان داد که کشت مخلوط یونجه و بروموس تومنتلوس کیفیت علوفه را افزایش می‌دهد که با نتایج نجفی و همکاران (۱۳۹۲) مطابقت داشت. ایشان در مطالعه اثر کشت مخلوط لوبیا (*Vicia faba*) و گاودانه (*Vicia ervilia* L.) بر غلظت پروتئین ذرت (*Zea mays*)، گزارش کردند که کشت مخلوط ذرت با لوبیا و گاودانه در مقایسه با تک کشتی آن غلظت پروتئین خام ذرت را به‌طور معنی‌داری افزایش داد. الورونیسمو و آیودیلت (۲۰۰۹) مشاهده کردند که در کشت مخلوط ذرت (*Zea mays*) با تاج خروس (*Amaranth*)، مصرف کود دامی باعث افزایش معنی‌دار غلظت پروتئین خام گردید. از آنجایی که غلظت پروتئین با غلظت نیتروژن گیاه ارتباط مستقیم دارد، جذب بیشتر نیتروژن در کشت مخلوط و با مصرف کود دامی می‌تواند موجب افزایش غلظت پروتئین ذرت در کشت مخلوط و تیمارهای کود دامی گردد. هاوگارد نیلسن و همکاران (۲۰۰۳) به این نتیجه رسیدند که میزان غلظت نیتروژن در اندام‌های هوایی کشت مخلوط جو (*Hordeum vulgare*) و نخود (*Pisum sativum* L.) در حدود ۳ برابر میزان تجمع نیتروژن در تک کشتی جو می‌باشد و افزایش تجمع نیتروژن به افزایش درصد پروتئین خام و عملکرد پروتئین منجر می‌گردد. نتایج مشابهی دال بر افزایش چشم‌گیر عملکرد پروتئین خام علوفه بر اثر ترکیب لگوم با گراس توسط لیتورجیدیس و همکاران (۲۰۰۶)، بینگول و همکاران (۲۰۰۷)، استرایدهورست و همکاران (۲۰۰۸)، کانتیراس و همکاران (۲۰۰۹) بدوساک و همکاران (۲۰۱۴) و پلیکانو و همکاران (۲۰۱۵) نیز گزارش شده است.

به‌طور کلی، دلیل افزایش عملکرد پروتئین خام در کشت مخلوط نسبت به کشت خالص بروموس تومنتلوس، افزایش تولید ماده خشک و میزان پروتئین خام در کشت مخلوط و حضور یونجه با داشتن پروتئین خام بالاتر است. همچنین به‌دلیل انتقال نیتروژن از یونجه به بروموس تومنتلوس، میزان پروتئین بروموس تومنتلوس در کشت مخلوط نسبت به تک کشتی افزایش یافته است. بین عملکرد کل ماده خشک و عملکرد پروتئین خام یک همبستگی مثبت و معنی‌داری وجود دارد و با توجه به

افزایش عملکرد کل ماده خشک در کشت مخلوط (۲)، افزایش عملکرد پروتئین خام قابل توجیه است. سازوکارهای احتمالی انتقال نیتروژن از بقولات به گندمیان در کشت مخلوط عبارت از تراوش مستقیم، پوست‌اندازی گره‌ها و پوسیدگی ریشه‌ها، شستشوی برگ‌ها و تجزیه برگ‌های ریخته شده می‌باشد (۱، ۷ و ۱۴).

با افزایش تراکم، بهره‌برداری از منابع و شرایط محیطی به علت رقابت کاهش یافته و درصد پروتئین گیاه هم در کشت خالص و هم در کشت مخلوط کاهش یافته است.

نتایج نشان داد که کشت خالص یونجه و کشت مخلوط یونجه و بروموس تومنتلوس حاصلخیزی خاک را افزایش می‌دهد که با نتایج ریگی (۱۳۹۱) مطابقت داشت. ایشان در ارزیابی عملکرد و کیفیت علوفه در کشت مخلوط ذرت (*Zea mays*) و ماش سبز (*Vigna radiata* L.) گزارش کرد که بیشترین مقدار نیتروژن خاک از نسبت کشت ماش خالص و کشت مخلوط ماش و ذرت بدست آمد و کمترین مقدار نیتروژن خاک مربوط به کشت خالص ذرت است.

دو و همکاران (۲۰۱۵) در بررسی ویژگی‌های خاک تحت تاثیر کشت مخلوط گون (*Astragalus adsurgens* Pall.) با زردآلو (*Prunus armeniaca* L.) بیان کردند که ریشه‌های گونه گون دارای ریزوبیوم است که می‌تواند نیتروژن هوا را تثبیت کند و بنابراین ماده آلی و نیتروژن خاک در تیمار کشت مخلوط بیشتر از تیمار شاهد در لایه ۰-۸۰ سانتی‌متری خاک است. ساقه و برگ‌های گون غنی از مواد مغذی مختلف هستند که به‌راحتی تجزیه شده و باعث می‌شود که مواد غذایی قابل دسترس خاک از جمله فسفر و پتاسیم در لایه‌های بالایی خاک در کشت مخلوط نسبت به سایر تیمارها بیشتر باشد. زنگ‌بین و کوئینگی (۲۰۱۳) گزارش کردند کاشت این گونه از گون علوفه‌ای خوشخوراک می‌تواند یک اقدام موثر و قابل اجرا برای بهبود مواد مغذی خاک و جلوگیری از تخریب و فرسایش بیشتر خاک در تپه‌های لسی و گالی‌های غرب استان همدان در چین (منطقه‌ای با فرسایش شدید خاک و منبع اصلی رسوبات رودخانه زرد) و احیاء اراضی کشاورزی تخریب یافته به مراتب باشد. بررسی تاثیر کشت خالص و مخلوط بر میزان نیتروژن کل و فسفر و پتاسیم قابل جذب خاک

تومنولوس با تراکم ۸ تایی و فاصله ردیف ۳۰ سانتی‌متری را به عنوان تیمار برتر معرفی کرد.

در تراکم متوسط نشان داد که یونجه تاثیر بسزایی در حفظ حاصلخیزی خاک دارد. نیتروژن تثبیت شده توسط این گیاه می‌تواند به‌عنوان نیتروژن باقیمانده برای سالهای بعد مفید باشد و هزینه تأمین نیتروژن نظام‌های مختلف کشت مخلوط با پایه بقولات را کاهش دهد. بر اساس نتایج این تحقیق می‌توان تیمار کشت مخلوط یونجه و بروموس

References

- Allen, J. R. & P. K. Eburna, 1983. Yield of corn, cowpea and soybean under different intercropping systems. *Agronomy Journal*, 75(6):1005-1009.
- Barati, S., M. Bassiri, M. R. Vahabi, M. R. Mosaddeghi & M. Tarkesh, 2015. Yield evaluation of *Medicago sativa* L. and *Bromus tomentellus* Boiss. in mono-cropping and intercropping *Journal of Rangeland*, 8(4):318-327. (In Persian).
- Bedoussac, L. & E. Justes, 2011. A comparison of commonly used indices for evaluating species interactions and intercrop efficiency: Application to durum wheat–winter pea intercrops. *Field Crops Research*, 124(1):25-36.
- Bingol, N. T., M. A. Karli, I. H. Yilmaz & D. Bolat, 2007. The effects of planting time and combination on the nutrient composition and digestible dry matter yield of four mixtures of vetch varieties intercropped with barley. *Turkish Journal of Veterinary and Animal Sciences*, 31(5):297-302.
- Contreras-Govea, F. E., R. E. Muck, K. L. Armstrong & K. A. Albrecht, 2009. Nutritive value of corn silage in mixture with climbing beans *Animal Feed Science and Technology*, 150(1):1-8.
- Du, S., G. Bai & J. Yu, 2015. Soil properties and apricot growth under intercropping and mulching with erect milk vetch in the loess hilly-gully region. *Plant and Soil*, 390:431-442.
- fori, F. & W. R. Stern, 1987. Cereal–legume intercropping systems. *Advances in Agronomy*, 41:41-49.
- Franzluebbers, A. J., 2007. Integrated crop–livestock systems in the southeastern USA. *Agronomy Journal*, 99(2):361-372.
- Hauggaard-Nielsen, H., P. Ambus & E. S. Jensen, 2003. The comparison of nitrogen use and leaching in sole cropped versus intercropped pea and barley. *Nutrient Cycling in Agroecosystems*, 65(3): 289-300.
- Ibrahim, M., M. Rafiq, A. Sultan, M. Akram & M. A. Goheer, 2006. Green fodder yield and quality evaluation of maize and cowpea sown alone and in combination. *Journal of Agricultural Research*, 44(1):15-22.
- Javanmard, A., A. Dabbagh Mohammadi Nasab, A. Javanshir, M. Moghadam & H. Janmohammadi, 2013. Evaluation of forage quality in intercropping maize with some legumes. *Electronic journal of crop production*, 6(1):77-96. (In Persian).
- Koochaki, A., M. Hosseini & A. Hashemi, 2006. *Sustainable Agriculture*. Jihad Publications, Mashhad University, 164p. (In Persian).
- Lithourgidis, A. S., I. B. Vasilakoglou, C. A. Dordas & M. D. Yiakoulaki, 2006. Forage yield and quality of common vetch mixtures with oat and triticale in two seeding ratios. *Field Crops Research*, 99:106-113.
- Marschner H., 2003. *Mineral Nutrition of Higher Plants*. Academic Press, San Diego, 889 p.
- Najafi, N., M. Mostafaei, A. Dabbagh Mohammadi Nasab & S. Oustan, 2013. Effect of Intercropping and Farmyard Manure on the Growth, Yield and Protein Concentration of Corn, Bean and Bitter Vetch. *Quarterly journal of agricultural science*, 23(1). (In Persian).
- Olorunnismo, O. A. & O. J. Ayodelet, 2009. Effects of intercropping and fertilizer application on the yield and nutritive value of maize and amaranth forages in Nigeria. *Grass and Forage Science*, 64(4):413-420.
- Pellicano, A., M. Romeo, A. Pristeri, G. Preiti & M. Monti, 2015. Cereal-pea intercrops to improve sustainability in bioethanol production. *Agronomy for Sustainable Development*, 35:827-835.
- Rigi, K., 2012. Ecophysiological aspects of maize and mung bean intercropping on forage quality and quantity of maize (single cross 260, 301 and 302), MSc Thesis of Natural Resources faculty. Zabol University. (In Persian).
- Strydhorst, S. M., J. R. King, K. J. Lopetinsky & K. N. Harker, 2008. Forage potential of intercropping barley with faba bean, lupin, or field pea. *Agronomy Journal*, 100(1):182-190.
- Wang, Z., X. Bao, X. Li, X. Jin, J. Zhao, J. Sun, P. Christie & L. Li, 2015. Intercropping maintains soil fertility in terms of chemical properties and enzyme activities on a timescale of one decade. *Plant and Soil*, 391:265-282.
- Zhan-bin, W. & W. Qing-yi, 2013. Cultivating Erect Milkvetch (*Astragalus adsurgens* Pall.) (Leguminosae) Improved Soil Properties in Loess Hilly and Gullies in China. *Journal of Integrative Agriculture*, 12(9):1652-1658.